

پیشگفتار ویراست ۳

از آنجا که از ویرایش دوم کتاب در سال ۱۳۹۴ زمان درازی گذشته است، بنابراین هم در برخی مقررات قانونی و هم برخی دیدگاههای نویسنده دگرگونی‌هایی رخ داده، که انجام برخی اصلاحات در ویراست سوم را ضروری ساخت. در چاپ کنونی، تلاش شده تا ایرادات نگارشی برطرف گردیده و تغییر در تحلیل نگارنده از برخی قواعد و رخدادهای حقوقی و مقررات قانونی منعکس شود. در چاپ حاضر، برخی مقررات و قوانین تازه تصویب در حقوق ایران مورد توجه قرار گرفته است. مهم‌ترین این قوانین و مقررات عبارت از ماده واحده اصلاح ماده ۲۴۱ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷ مصوب سال ۱۳۹۵ و قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور ۱۳۹۶ و نیز دستورالعمل الحاق یک ماده یعنی ماده ۱۰ به نظام‌نامه راجع به مواد ۱۹۶، ۱۹۷ و ۱۹۹ قانون تجارت صادره از سوی رئیس قوه قضائیه مصوب سال ۱۳۹۹ در تبدیل شرکتهای تجاری است. همچنین برخی آرای وحدت رویه که پس از سال ۱۳۹۴ در حوزه شرکتهای تجاری صادر شده مورد بهره‌برداری قرار گرفته است.

بسیاری از ایرادات نگارشی و در مواردی آگاهی در کاستی تحلیلها را مرهون مهر همراهان هستم و قدردان و سپاسگزار این عزیزان می‌باشم. امیدوارم خوانندگان و همراهان ارجمند در ویراست و چاپ پیش رو نیز از مهر و عنایت ارزشمند خود نگارنده را بی‌نصیب نگذارند.

پیشگفتار ویراست ۲

از هنگام چاپ آخرین نسخه اصلاح شده کتاب پیش رو در سال ۱۳۸۹، علاوه بر تغییر در نگاه نگارنده نسبت به برخی مفاهیم و قواعد حقوقی منعکس در کتاب، دگرگونیهای چندی نیز در حقوق موضوعه مرتبط به حوزه شرکتهای شاهد بوده ایم. در چاپ حاضر تلاش شده است تا از یک سو، افزون بر رفع برخی ایرادهای نگارشی، نارساییهای موجود با ملاحظه دگرگونیهای نوین برطرف شود، و از سوی دیگر، قوانین تازه تصویب در حقوق ایران به ویژه قانون برنامه پنجم توسعه در سال ۱۳۸۹، قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ و نیز قانون رفع موانع تولید رقابت پذیر و ارتقای نظام مالی مصوب اردیبهشت ۱۳۹۴ که دگرگونی چشمگیری در حوزه بنگاهداری اقتصادی ایجاد کردند مورد توجه قرار گیرد. همچنین در بازبینی کوشش شده است تا دگرگونیهای احتمالی در حقوق کشورهای مطرح در این نوشتار، از جمله قانون شرکتهای ۲۰۰۶ انگلستان و اصلاحات بعدی آن، مدنظر قرار گیرد.

با این توضیح که در قانون برنامه پنجم توسعه برخی نهادهای نوین مانند گروه اقتصادی با منافع مشترک پیش بینی گردید و یا در مقررات موجود آن قانون از جمله احکام ناظر به شرایط ادغام شرکتهای تجاری اصلاحاتی معمول شد. قانون مجازات اسلامی هم برای نخستین بار و پس از اشارات نارسا در قانون جرایم رایانه ای، جرایم و کیفرهای اشخاص حقوقی را پیش بینی کرده، قاعده مند ساخت تا زمینه ساز تحولی شگرف در بزه انگاری اعمال شخص حقوقی و کیفر شرکتهای تجاری باشد. به علاوه برای نخستین بار در حقوق ما بر پایه بند ب ماده ۲۸ قانون رفع موانع تولید رقابت پذیر و ارتقای نظام مالی، به شرکتهای تجاری اجازه داده شد تا در شرایطی

دارنده سهام خود گردند؛ امری که تاکنون و به صراحت ماده ۱۹۸ قانون اصلاح قسمتی از قانون تجارت ۱۳۴۷ اکیداً منع شده است. اصلاحات انجام شده، به ویژه ناظر به ایرادهای نگارشی، مرهون اعلام نظر خوانندگان چاپهای پیشین کتاب است که ضمن قدرشناسی از این مهربانان، همچنان بر توجه پرمهرشان به چاپ پیش رو نیازمندیم.

دیباچه بر چاپ چهارم

حقوق شرکتهای تجاری اگرچه عنوانی چندان گوش آشنا در میان جامعه حقوقی ایران نیست، لکن، بخش اصلی قانون تجارت ۱۳۱۱ و همه ۳۰۰ ماده لایحه اصلاحی ۱۳۴۷ آن قانون را مقررات ناظر بر شرکتهای تجاری شکل می دهند؛ به گونه ای که ۴۳۹ ماده یعنی بیش از نیمی از مجموع ۸۲۷ مواد قانون یاد شده، خاص شرکتهای تجاری و اشخاص حقوقی است. با ملاحظه این حقیقت که علاوه بر مواد یاد شده، مقررات ورشکستگی بر همه بازرگانان اعم از اشخاص حقیقی و حقوقی بار می گردد، جایگاه شرکتهای تجاری در حقوق موضوعه ایران بیش از پیش آشکار می گردد.

افزون بر آن، در بسیاری از نظامهای حقوقی، رشته ای مستقل از حقوق تجارت، به نام «حقوق شرکتها» با قواعد ویژه خود و قوانینی با همین عنوان از یک سده پیش به رسمیت شناخته شده است. با این حال، به دلیل اقتباس و پیروی قانون گذار ایرانی از حقوق فرانسه و گرایش و وابستگی حقوق دانان ایرانی دانش آموخته خارج از کشور که در گذشته تقریباً همگی در کشور فرانسه تحصیل نموده اند، دانش و تجربه و حتی اصول اولیه حقوق شرکتهای دیگر کشورها محجور و ناشناخته مانده است. به همین جهت حقوق تجارت ایران با دستکاری اندک و البته فارغ از نوآوریهای قانون گذار و حقوق دانان فرانسوی چه از جهت شکل و سیاق و چه از حیث احکام، نزدیک به یک سده است که بر روابط تجاری کشور ما حکم می راند.

این در حالی است که کشورهای اروپایی و از جمله فرانسه دیرزمانی است که پایه پای دگرگونی در روابط اقتصادی و اجتماعی، به بازبینی قواعد حقوقی خود

پرداخته و این روند با وصف الزامات جامعه اروپایی و سپس اتحادیه اروپایی شتاب بیشتری گرفته است.

تحصیل در حقوق شرکتهای در کشور انگلستان به عنوان خاستگاه حقوق عرفی، آموزه‌های ارزشمندی از دنیایی جدید و متفاوت از آنچه که تاکنون در حوزه حقوق شرکتهای تجاری در ایران حاکم بوده است را به نگارنده کتاب حاضر ارزانی داشت. نزدیک به یک دهه تدریس در این رشته، بیش از سه سال کار پژوهشی در حقوق شرکتهای ایران و مقایسه با حقوق دیگر کشورها به عنوان مجری طرح ملی اصلاح بخش شرکتهای قانون تجارت که هم‌اکنون در شور دوم مجلس قرار دارد و بالاخره فعالیت و کار نزدیک به دو دهه در حوزه شرکتهای تجاری، نگارنده را بر آن داشت تا بخشی از اندوخته‌های خود را به رشته نگارش درآورد.

این نوشته در کنار کتب ارزشمند موجود، در مورد شرکتهای تجاری، دیدگاه دیگری از قواعد و تفسیر مقررات قانون تجارت و لایحه اصلاحی ۱۳۴۷ را پیش روی خوانندگان قرار خواهد داد. در این بررسی تلاش شده تا در فقدان رویه قضایی قابل اتکا و نبود بایگانی دسته‌بندی شده از آراء مربوط به شرکتهای تجاری با مراجعه به اداره ثبت شرکتهای و مذاکره با دست‌اندرکاران آن، مجموعه داده‌های موجود و رویه مرجع مزبور در رابطه با ابهامات موجود قانونی گردآوری و مورد توجه قرار گیرد. در این کتاب، با توجه به آمار ارائه شده از سوی اداره ثبت شرکتهای تهران در خصوص شمار شرکتهای ثبت شده در آن اداره تا پایان سال ۱۳۸۴ به شرح زیر، بیشترین تأکید بر شرکتهای سرمایه و به‌ویژه شرکتهای سهامی گردیده است. از مجموع شرکتهای ثبت شده:

شرکتهای با مسئولیت محدود با ۱۹۲۰۰۰	در ردیف نخست
شرکتهای سهامی خاص با ۱۶۸۰۰۰ و سهامی عام با ۶۸۰	در ردیف دوم
شرکتهای تضامنی با ۲۸۹۰	در رتبه سوم
شرکتهای نسبی با ۲۲۰۰	در ردیف چهارم
شرکتهای مختلط غیر سهامی با ۴۰۰	در ردیف پنجم
و شرکتهای مختلط سهامی با ۲۷۰	در ردیف آخر

قرار گرفته‌اند.

شایان یادآوری است که به گواهی سوابق موجود و اظهار مسئولان آن اداره سه نوع شرکت اخیر، یعنی شرکتهای نسبی و مختلط سهامی و غیر سهامی در سی سال گذشته تقریباً موضوع تقاضا برای ثبت نبوده‌اند و ثبت شرکت تضامنی نیز، علی‌رغم رواج آن در گذشته، به ندرت انجام گرفته است.

در چاپ حاضر از یک سو، افزون بر رفع برخی ایرادات نگارشی، تلاش شده تا نارساییهای موجود نیز برطرف شود و از سوی دیگر، قوانین تازه تصویب و تحولات حقوق موضوعه در حقوق ایران و دیگر کشورهای مورد اشاره از جمله قانون شرکتهای ۲۰۰۶ انگلستان، مورد توجه قرار گیرد.

مقدمه

کتاب حاضر، تحت عنوان حقوق شرکتهای تجاری، حاصل نزدیک به دو دهه تدریس در دانشگاه علامه طباطبایی و دیگر دانشگاههای کشور، و اجرای طرح ملی اصلاح قانون تجارت (بخش شرکتهای تجاری) - که به عنوان لایحه اصلاحی قانون تجارت ۱۳۸۴ از سوی هیئت وزیران تصویب و به مجلس فرستاده شد و کلیات آن به تصویب کمیسیونهای مشترک مربوط رسیده است - و نیز کار عملی به عنوان عضو هیئت مدیره، مشاور حقوقی و وکیل شرکتهای مختلف از سال ۱۳۶۷، با وصف تحصیل در انگلستان و آشنایی به نظام حقوقی کاملاً متفاوت با قواعد حقوقی فرانسه است.

ضرورت انتقال اندوخته‌ها از نگاهی دیگر به ویژه با توجه به آنکه همه نوشته‌های حقوقی در زمینه شرکتهای تجاری نه تنها به دلیل آنکه نویسندگان آنها دانش آموخته فرانسه بوده‌اند بلکه به جهت آنکه قانون تجارت ایران برگرفته از نظام حقوقی آن کشور است، از جمله انگیزه‌های اصلی نگارنده به نگارش نوشته پیش رو بوده است.

کتاب از سه باب: کلیات، شرکتهای سرمایه و شرکتهای اشخاص و شرکتهای مختلط تشکیل شده است. باب کلیات به دو مفهوم شخصیت حقوقی به عنوان مدخل ورود به بحث روشن‌ترین مصداق شخصیت حقوقی، یعنی شرکتهای تجاری، و مفهوم شرکت که اعم از شرکتهای غیر تجاری (عمدتاً شرکت مدنی) و شرکتهای تجاری است، می‌پردازد.

در باب دوم، شرکتهای سرمایه (عام و خاص) و با مسئولیت محدود منقسم به چهار بخش به شرح زیر به بررسی گذاشته می‌شوند:

بخش یکم، به تعریف و ویژگیهای این دو شرکت، و وجوه تمایز شرکتهای سهامی عام و خاص با یکدیگر از یک سو، و تفاوتهای شرکت سهامی با شرکت با مسئولیت محدود از سوی دیگر اختصاص یافته است.

بخش دوم، تشکیل و روند تأسیس هر یک از سه شرکت سهامی عام، شرکت سهامی خاص و شرکت با مسئولیت محدود را به تفکیک توضیح می دهد.

بخش سوم، ناظر به دوره فعالیت هر یک از آن شرکتهای، مفصل ترین بخش کتاب را به دو فصل شکل می دهد. فصل یکم از این بخش، دوره حیات شرکت سهامی مشتمل بر سه گفتار سازمان و آرکان شرکتهای سهامی (رکن تصمیم گیرنده یا مجامع عمومی شرکا، رکن اداره کننده یا مدیران و رکن کنترل کننده یا بازرسان قانونی)، سرمایه و امور مالی و بالاخره اوراق بهادار شرکتهای سهامی را به تفصیل تجزیه و تحلیل می نماید. در فصل دوم، دوره حیات شرکت با مسئولیت محدود که به علت عدم تجویز اوراق بهادار (برگ سهام و اوراق مشارکت، قرضه) برای این شرکت از سوی قانون گذار، تنها در دو گفتار آرکان شرکت و امور مالی آن مورد مطالعه قرار می گیرد.

بخش چهارم از باب دوم، به آخرین مرحله موجودیت شرکتهای سرمایه یعنی انحلال و تصفیه آنها می پردازد.

باب پایانی یعنی باب سوم، شرکتهای اشخاص (تضامنی و نسبی) را در بخش یکم و شرکتهای مختلط (مختلط سهامی و مختلط غیر سهامی) را در بخش دوم، معرفی و نحوه تشکیل، فعالیت و انحلال آنها را به بررسی می گذارد.